

УДК: 621.311 (338.24.021.8)

Мехович Сергій Анатолійович,

*канд. екон. наук, професор, заст. зав. кафедри економічного аналізу та обліку
НТУ «Харківський політехнічний інститут»;*

Колесніченко Анастасія Сергіївна,

аспірант кафедри економічного аналізу та обліку НТУ «Харківський політехнічний інститут»

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена визначенню найбільш пріоритетних напрямків співробітництва України та Європейського Співтовариства в сфері енергетики. Висвітлено перешкоди на шляху приведення принципів та вимог українського енергетичного ринку до загальносвітових.

Ключові слова: реформування, лібералізація енергетичного ринку, енергетичне законодавство.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Недосконалість енергетичних ринків, обумовлена особливими властивостями електроенергетичних систем, потребує проведення їхнього ретельного дослідження для оцінки та аналізу технологічних та економічних факторів, що впливають на обрання формату ринку електроенергії, необхідного кожній окремій країні. Процес реформування ускладнюється, виникають нові умови функціонування кожного конкретного ринку електричної енергії через розбіжні цілі, які стають перед державою.

На практиці виходить, що лібералізація або дерегулювання не завжди стимулюють зниження цін на енергетичні ресурси, зростання інвестицій та укріплення надійності електрооснащення. Первісні концепції реформування переглядаються. На заміну вільному ринку приходить регульований, потім знову встановлюється вільний, але з елементами регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботи низки вчених присвячені дослідженню загальносвітового досвіду щодо питань лібералізації енергетичних ринків, встановлення транскордонних зв'язків, міжнародної інтеграції ринків електричної енергії, серед яких: Л.С. Беляєв [9], Мітюшкіна Х. С. [18], В.А. Джангіров [10], А.В. Новіков [11], В.В. Хлебніков [12], Ю. Сахарнов [13], В.А. Барінов [10] та ін. Проблеми реформування та розвитку українського енергетичного ринку відповідно до світових тенденцій порушені в наукових працях О. Кушнір [14], А.В. Вільхи [7], Л.В. Щербини [15], Є. Раздорожного [17], К. Шинкарук [17], А.А. Тукунова [16] тощо.

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. Однак Україна досі стоїть перед вибором, яку модель роботи енергетичного ринку їй обрати, а також неоднозначна позиція стосовно ступеня лібералізації ринку та його гравців, адже світовий досвід демонструє досить різні сценарії реформування.

Мета та завдання статті. Враховуючи викладене, авторами було поставлено за мету висвітлити основні напрями розвитку сучасних ринків електроенергії, систематизувати міжнародний досвід щодо їхньої лібералізації, проаналізувати перспективи реформування енергоринку України з урахуванням світових тенденцій розвитку.

Основний матеріал. Проблеми, пов'язані з побудовою системи надійного

енергозабезпечення в ЄС, можна поділити на дві групи: економіко-політичні та економіко-екологічні. Перша виражається в тому, що ЄС та держави-члени ЄС є найбільшими споживачами енергоресурсів, потреба в яких на 70% забезпечується за рахунок імпорту з третіх країн. Основні виробники енергоресурсів для Європейського Союзу – це країни Близького Сходу та Росія. Розширення ЄС здійснюється шляхом приєднання нових держав, які повністю залежать від зовнішніх поставок енергоресурсів, що призводить до зростання його енергозалежності.

Друга проблема пов'язана зі шкідливим впливом енергоспоживання на оточуюче середовище, що не менш актуально сьогодні. Положення Кіотського протоколу й заходи щодо стійкого розвитку змушують споживачів встановлювати жорсткі правила для підтримки екологічної безпеки. Тому все зростаючий рівень споживання електричної енергії сьогодні повинен супроводжуватися стимулюванням раціонального використання енергії шляхом екологічного регулювання цін на енергоносії, впровадженням заходів з енергозбереження й підвищення енергоефективності, а також розвитком альтернативних джерел енергії, що більш сприятливі для оточуючого середовища [2, с. 238].

Аналіз енергетичного законодавства ЄС дозволяє виділити декілька основних принципів здійснення енергетичної політики ЄС, серед яких:

- принцип недискримінації, який походить від загального принципу недискримінації та означає для енергетичної сфери, у першу чергу, відсутність дискримінації на енергетичному ринку, заборону на включення дискримінаційних умов до договорів про енергозабезпечення, можливості «доступу третьої особи»;
- принцип транспарентності, який характеризує прозорість ситуації на внутрішньому енергетичному ринку, можливість отримання інформації споживачами про рівень цін на енергоносії, а також спостереження Співтовариством за поставками та транзитом енергоресурсів;
- принцип збереження оточуючого середовища, який відображає необхідність проведення превентивних заходів з охорони оточуючого середовища під час виконання плану з енергозабезпечення;
- принцип врахування соціального фактора в енергетичній політиці, який потребує приділяти увагу залежності рівня безробіття в енергетиці від кон'юнктури ринку, забезпеченню безпеки робітників енергетичного сектору, високій соціальній ролі послуг загальноекономічного значення.

Відповідно до Енергетичної стратегії України [1] адаптація законодавства України до принципів роботи та законодавства ЄС є міжнародним зобов'язанням, передбаченим Угодою про партнерство і співробітництво між Україною та європейськими співтовариствами (далі – УПС) від 14 червня 1994 року. Відповідно до ст. 51 п.1 УПС Україна зобов'язується наближувати чинне та майбутнє законодавство до законодавства Співтовариства у пріоритетних сферах.

Адаптація енергетичного законодавства визначена пріоритетною сферою відповідно до Закону України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року.

Адаптація українського законодавства до енергетичного законодавства ЄС має сприяти створенню конкурентних енергетичних ринків України, інтегрованих до європейських ринків. Створення таких ринків базується на таких засадах:

- забезпечення надійності постачання енергоносіїв;
- розширення конкуренції відповідно до принципів свободи руху товарів, послуг,

капіталу та робочої сили;

– забезпечення охорони навколишнього середовища та цивільного захисту у сфері техногенної безпеки.

Імплементация європейських норм та принципів побудови енергетичного ринку Україною могла б значно зміцнити енергетичну безпеку, запровадити більш високі технічні стандарти й правила, посилити конкуренцію на внутрішньому ринку та привабити серйозних інвесторів.

1 лютого 2011 року Україна офіційно приєдналася до Договору про заснування Енергетичного співтовариства (ДЕС). Відповідно до Розпорядження КМУ від 3 серпня 2011 р. № 733-р [3] створено план заходів щодо виконання Україною зобов'язань в рамках ДЕС (табл. 1).

Таблиця 1 – План заходів Національної комісії регулювання електроенергетики України щодо узгодження законодавства України із законодавством Європейського Союзу у 2011 році [19]

№	Завдання, визначені у Плані заходів затвердженому розпорядженням КМУ від 3 серпня 2011 р. № 733-р	Виконавці	Термін виконання
1	Привести нормативно-правову базу з питань загальних засад функціонування внутрішнього ринку природного газу відповідно до вимог Директиви 2003/55/ЄС	Міненерговугілля, НАК «Нафтогаз України», НКРЕ	До 1 січня 2012 року
2	Визначення умов та правил доступу до системи транспортування природного газу з урахуванням вимог регламенту ЄС №1775/2005 Європейського Парламенту та Ради від 28 вересня 2005 року	НКРЕ, Міненерговугілля, НАК «Нафтогаз України»	До 1 січня 2012 року
3	Розробити заходи із забезпечення безпеки постачання природного газу відповідно до вимог Директиви 2004/67/ЄС	Міненерговугілля, НАК «Нафтогаз України», НКРЕ	До 1 січня 2012 року
4	Приведення нормативно-правової бази з питань загальних правил функціонування внутрішнього ринку електроенергії відповідно до вимог Директиви 2003/54/ЄС	Міненерговугілля, НКРЕ, державне підприємство НЕК «Укренерго»	До 1 січня 2012 року
5	Визначити умови та розробити правила доступу до мережі трансграничної передачі електроенергії відповідно до рішення Європейської Комісії 2006/770/ЄС, що вносить зміни до додатка Регламенту ЄС N 1228/2003 Європейського Парламенту та Ради від 23 червня 2003 року	Міненерговугілля, НКРЕ, державне підприємство «НЕК «Укренерго»	До 1 січня 2012 року
6	Розробити заходи із забезпечення безпеки електропостачання та інвестування в інфраструктуру відповідно до вимог Директиви 2005/89/ЄС	Міненерговугілля, НКРЕ, державне підприємство «НЕК «Укренерго»	До 1 січня 2012 року
7	Підготовка плану заходів з імплементції Директиви 2001/77/ЄС щодо впровадження на внутрішньому ринку електроенергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії	Мінекономрозвитку, Держенергоефективності, НКРЕ	До 31 серпня 2011 року
8	Розробити заходи та методологію щодо застосування загальноприйнятих стандартів ЄС відповідно до вимог статті 22 Договору про заснування Енергетичного Співтовариства	Міненерговугілля, Мінекономрозвитку, НКРЕ, НАК «Нафтогаз України»	До 1 лютого 2012 року

На сьогоднішній день Україна не виконує поставлених умов в належні строки, не відповідаючи угодам ЄС у сфері газу, електроенергетики та відновлюваних джерел, що чітко зазначені у протоколі про приєднання до ДЕС. Більш того, повністю не виконано жодного із зобов'язань, що мали бути реалізовані до січня 2012 року [4].

Зобов'язання перед ДЕС накладаються на непростий перехід до моделі ринку двосторонніх договорів, а також неоднозначні приватизаційні процеси в країні.

Директива 2003/54/ЕС вимагає ухвалення нового закону «Про засади функціонування ринку електричної енергії в Україні». Проект документа знаходиться на стадії доопрацювання, проте строки його розгляду в парламенті залишаються невизначеними. Також не визначені заходи Міністерства енергетики щодо директиви 2005/89/ЕС, яка стосується безпеки інвестування в системи електропостачання та інфраструктури.

Основним нормативно-правовим актом в Україні, що визначає правові, економічні та організаційні засади діяльності в сфері електроенергетики і регулює відносини, пов'язані з виробництвом, передачею, постачанням і використанням енергії, є Закон України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 р. № 575 [5]. Однак цей закон не створює достатню правову основу для лібералізації ринку електроенергії України, що значно уповільнює інтеграцію України до Енергетичного Співтовариства. Зокрема, він не відповідає законодавству ЄС щодо:

- належного рівня захисту прав споживачів, зокрема, щодо отримання ними інформації в повному обсязі та захисту уразливих споживачів;
- забезпечення конкурентних та прозорих цін на електроенергію, створення належних умов використання альтернативних джерел енергії, у тому числі вторинних;
- забезпечення надійного постачання електроенергії;
- створення сприятливого інвестиційного клімату;
- закріплення критеріїв для надання дозволів на будівництво генеруючих потужностей;
- оприлюднення інформації про вплив на довкілля викидів CO₂ та радіоактивних викидів внаслідок вироблення електроенергії.

На цей момент не внесено змін до закону «Про електроенергетику» для впровадження регламенту 1228/2003 стосовно умов доступу до мережі трансграничної передачі електроенергії.

До 1 липня 2011 року Кабмін мав схвалити плани імплементації директив 2001/77/ЕС (сприяння використанню електроенергії з відновлюваних джерел) та 2003/30/ЕС (сприяння використанню біопального), проекти яких було підготовлено на початку 2011 року. Однак їхнє затвердження й оприлюднення досі не відбулося. Ця проблема особливо актуальна сьогодні через підвищений інтерес інвесторів на ринку відновлюваної енергетики України [4].

Практично немає зрушень у газовому сегменті. НКРЕ ухвалила частину підзаконних актів, необхідних для повної відповідності директиві 2003/55/ЕС, проте закон «Про засади функціонування ринку природного газу», ухвалений у 2010 році, потребує подальшого вдосконалення. Уповільнює процес лібералізації проведення реструктуризації НАК «Нафтогаз України». Законопроект № 9429, який передбачає надання Кабміну виняткового права реорганізації компанії, не відповідає європейським нормам. Не затверджено порядку доступу до єдиної газотранспортної системи України, розробленого НКРЕ для імплементації європейського регламенту 1775/2005 ще в березні 2011 року.

Не було ухвалені документи, які безпосередньо стосуються директиви 2004/67/ЕС про заходи задля безпеки постачання природного газу. На цьому етапі розроблені окремі підзаконні акти, проте навіть за умови їхнього схвалення, зміни будуть носити фрагментарний характер.

Висновки з проведеного дослідження дозволяють зазначити, що:

1. Сучасні тенденції в напрямку лібералізації енергетичних ринків вимагають удосконалення нормативно-правової бази, яка має містити налагоджений механізм

роботи ринку, перелік прав та обов'язків всіх суб'єктів господарювання в енергетиці, особливо в частині залучення інвестицій.

2. Досвід роботи європейських ринків електричної енергії доводить, що в останні роки країни проводять політику транскордонного обміну електричною енергією та газом, поширюючи фінансово-енергетичні потоки. Тому в нових умовах роботи суб'єктам енергетичних ринків необхідно проводити більш детальний та поглиблений аналіз аналогічних ринків в інших країнах, щоб вчасно адаптувати свою діяльність до змін у сфері виробництва, поставки та споживання електроенергії.

3. Критичним на даний момент є відставання України від плану заходів, спрямованих на врегулювання відповідності вітчизняного законодавства директивам та положенням ЄС, особливо в умовах жорстких правил конкурентного середовища.

Подальшого вивчення та аналізу потребує питання побудови такої нормативно-правової бази, яка буде забезпечувати максимально ефективну діяльність гравців сучасного енергоринку.

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. N 145-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/file/docs/4/d201849.doc>.

2. Право Европейского Союза: учеб. пособие / [С.Ю. Кашкин, А.О. Четвериков, П.А. Калинин, Е.А. Чегринец, О.В. Ефремкина, А.В. Жупанов, А.В. Кондратьев]. – М. : Проспект, 2009. – 304 с.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 серпня 2011 р. N 733-р. «Про затвердження плану заходів щодо виконання зобов'язань в рамках Договору про заснування Енергетичного Співтовариства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/733-2011-p>.

4. О. Кушнір. Євроінтеграція для галочки: Україна не виконує своїх зобов'язань у Енергетичному співтоваристві [Електронний ресурс] / О. Кушнір // Український тиждень. – №6. – 10-16 лютого 2012. – Режим доступу: http://smi.liga.net/articles/2012-02-14/4287803-vro_ntegrats_ia_dlya_galochki_ukra_na_ne_vikonu_svo_kh_zobov_yazan_u_energetichnomu_cp_vtov_aristv.htm.

5. Закон України «Про електроенергетику» від 16 жовтня 1997 р. № 575 (остання редакція від 24 квітня 2009 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/про%20електроенергетику>.

6. Newbery D.M. Liberalizing Electricity Markets / D.M. Newbery // 25th Annual IAEE International Conference. – Aberdeen, USA, July 28, 2002.

7. Вільха В.А. Проблеми реформування енергоринку України [Електронний ресурс] / В.А. Вільха // Ефективна економіка. – 20.08.2010р. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=284>.

8. Щербина Л.В. Теоретичні засади дослідження енергоринку України та його суб'єктів в умовах трансформації економіки : дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Лариса Володимирівна Щербина. – Х., 2006. – 179 с.

9. Беляев Л.С. Рынок в электроэнергетике: проблемы развития генерирующих мощностей / Л.С. Беляев, С.В. Подковальников. – Новосибирск: Наука, 2004. – 220 с.

10. Джангиров В.А. Принципы совместной работы энергокомпаний в условиях электроэнергетического рынка / В.А. Джангиров, В.А. Баринов // Электричество. – 1995. – №3. – С. 2-11.

11. Новиков А. Что лучше рынок или тарифное регулирование? / А. Новиков // Энергорынок. – 2009. – № 10.

12. Хлебников В. Анализ моделей конкурентных рынков электроэнергии / В. Хлебников // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – №1. – С. 28-33.

Розділ 4 Проблеми управління інноваційним розвитком

13. Сахарнов Ю. Грамотный регулятор – эффективный энергорынок / Ю. Сахарнов // Энергорынок. – 2004. – №1. – С.16-19.
14. Кушнір О. Євроінтеграція для галочки: Україна не виконує своїх зобов'язань у Енергетичному співтоваристві [Електронний ресурс] / О. Кушнір // Український тиждень. – №6. – 10-16 лютого 2012. – Режим доступу: [http://smi.liga.net/articles/2012-02-14/4287803-vro_ntegrats_ ya_dlya_galochki_ukra_na_ne_vikonu_svo_kh_zobov_yazan_u_energetichnomu_cp_vtovaristv.htm](http://smi.liga.net/articles/2012-02-14/4287803-http://smi.liga.net/articles/2012-02-14/4287803-vro_ntegrats_ ya_dlya_galochki_ukra_na_ne_vikonu_svo_kh_zobov_yazan_u_energetichnomu_cp_vtovaristv.htm).
15. Щербина Л.В. Методологія аналізу тенденцій розвитку галузевого ринку / Л.В. Щербина // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Економічна серія. – 2004. – №634. – С. 259-262.
16. Тукенов А. Рынок электроэнергии Германии / А. Тукенов // Энергорынок. – 2004. – №9.
17. Раздорожний Є. ЄС-Україна: економічні наслідки та перспективи Європейської Політики Сусідства [Електронний ресурс] / Є. Раздорожний, К. Шинкарук // Аналітична доповідь. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Режим доступу: http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_4_2_64_74.pdf.
18. Мітюшкіна Х.С. Створення інтегрованих регіональних енергоринків в умовах розвитку глобалізації [Електронний ресурс] / Х.С. Мітюшкіна // // Економічний часопис XXI. – 2011. – №9-10. – С. 7-10. – Режим доступу: http://soskin.info/userfiles/file/2012/EC%2009_10_2011/mityushkina.doc.
19. Національна комісія регулювання електроенергетики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nerc.gov.ua/>.

S.A. Mehovich, A.S. Kolesnichenko

Влияние современных тенденций на реформирование рынка электроэнергии Украины

Анотація: Данная статья посвящена определению наиболее приоритетных направлений сотрудничества Украины и Европейского Содружества в энергетической сфере. Выявлены основные преграды для приведения принципов и требований украинского энергетического рынка к мировым.

Ключевые слова: реформирование, либерализация энергетического рынка, энергетическое законодательство.

S.A. Mehovich, A.S. Kolesnichenko

The influence of modern trends in the electricity market reforming in Ukraine

Abstract: This article is devoted to defining the priority areas of cooperation between Ukraine and the European Community on energy. Deals with obstacles to the adaptation of the Ukrainian energy market with global principles and requirements.

Keywords: electricity market reform, liberalization of energy markets, energy legislation.

Отримано 08.05.2012 р.